

**ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ЯК
ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ УСПІШНОЇ
ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ**

Шаумян О.Г.

**кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи ПВНЗ
«Кропивницький інститут державного та муніципального управління»
orcid.org/0000-0001-9906-2735**

Актуальним у всі часи є піклування про гармонійний розвиток дитини та плекання позитивної успішної особистості. Незважаючи на широту поглядів у вітчизняних й закордонних психологів-практиків щодо становлення особистості дитини, доцільно проаналізувати їх у світлі процесів глобалізації суспільства та розвитку інформаційних технологій.

Майбутній особистості слід допомагати формувати внутрішній стан включеності у світ, розкривати творчий потенціал, зокрема креативність. Необхідно розвивати в дитини усвідомлення світу як цілісності, базуючись на пізнанні загального зв'язку речей і явищ Всесвіту, котрі впливають на світогляд особистості. Важливим завданням сьогодення є формування потреби у творчому перетворенні світу, його удосконаленні, що передбачає розвиток таких властивостей особистості, як емпатія, альтруїзм, любов через збагачення рольового репертуару дитини.

Ключові слова: дитина, культура особистості, майбутня особистість, цілісність, творче мислення, креативність, розвиток особистості.

Шаумян Е.Г. Формирование нормативно-ценностного отношения как предпосылки становления позитивной успешной личности ребенка.

Актуальной во все времена является забота о гармоничном развитии ребенка и воспитании позитивной успешной личности. Несмотря на широту взглядов у отечественных и зарубежных психологов-практиков по

становлению личности ребенка, целесообразно проанализировать их в свете процессов глобализации общества и развития информационных технологий.

Будущей личности следует помогать формировать внутреннее состояние включенности в мир, раскрывать творческий потенциал, в частности, креативность. Необходимо развивать у ребенка осознание мира как целостности, основываясь на познании общей связи вещей и явлений Вселенной, которые влияют на мировоззрение личности. Важной задачей сегодня является формирование потребности в творческом преобразовании мира, его совершенствовании, что предполагает развитие таких свойств личности, как эмпатия, альтруизм, любовь через обогащение ролевого репертуара ребенка.

Ключевые слова: *ребенок, культура личности, будущая личность, целостность, творческое мышление, креативность, развитие личности.*

Shaumian O.G. Formation of the normative-value relationship as a prerequisite for forming a successful positive personality of a child.

Relevant at all times is the care for the harmonious development of a child and upbringing of a successful positive personality. Despite the breadth of view demonstrated by domestic and foreign psychologists-practitioners on the formation of a child's personality, it's advisable to analyze it in the light of society globalization and development of information technologies.

The future personality should be helped in shaping the internal state of inclusion into the world, in revealing its creative potential, and in particular creativity. It's necessary to develop a child's awareness of the world as a whole, based on the knowledge of the general interconnection of things and phenomena of the Universe, which affect a person's worldview. Today it's important to form the need for creative transformation of the world and its improvement, which involves the development of such personality traits as empathy, altruism, and love through the enrichment of a child's role repertoire.

A modern person should strive to develop a positive normative-value attitude and confront, if he finds them, manifestations of injustice to others. It's

necessary to cultivate in it feelings and aspirations, to encourage a desire to obey the laws of society. The study of the formation of the normative-value relationship as a prerequisite for the formation of a successful positive personality of a child is a promising direction of activity for a practical psychologist.

Key words: *child, personality culture, future personality, integrity, creative thinking, creativity, personal development.*

Постановка проблеми. Сучасний світ вимагає від суспільства змін щодо розвитку і виховання дитини, від майбутньої особистості очікують креативного мислення, формування нових підходів до виконання певних обов'язків, спрямування на виживання у складних умовах життєдіяльності, більш відповідального ставлення до результатів діяльності тощо. Негативні прояви сьогодення впливають на професійну та повсякденну активність особистості, знижують можливості гармонійного розвитку та її психологічний потенціал.

Підвищення рівня якості життя потребує кардинальних змін у сфері соціально-психологічної культури особистості. Тому вважаємо за доцільне почати з визначення самого поняття «культура», оскільки в сучасній науці трактування цієї дефініції неоднозначне. Так, з гуманістичної точки зору, термін «культура» (з лат. cultura – обробка) тлумачиться як соціально прогресивна, творча діяльність людства у всіх сферах буття і свідомості, що є діалектичною єдністю процесів опрідметчування (створення цінностей, норм, знакових систем і т.ін.) і розпрідметчування (освоєння культурної спадщини), спрямована на зміну дійсності, на перетворення багатства людської історії у внутрішнє багатство особистості, на всемірне виявлення і розвиток сутнісних сил людини. На думку представників суб'єктивної психології, культура – це сукупність соціальних норм і вимог, до яких залучається індивід та котрі засвоює в процесі соціалізації. Переважна більшість психологів й соціологів вважає стрижнем і ядром культури систему цінностей та норм [9]. Культура створює особистість, і чим її більше, тим

особистість визначніша. Витонченими повинні бути не тільки думки, а й бажання, а особливо – мова (Грасіан, 2001).

До вивчення проблеми культури особистості звертались психологи, філософи, управлінці, соціологи, фахівці із загальної культурології, менеджменту. Зокрема, варто відзначити вагомий внесок у дослідженні проблеми розвитку особистості таких вчених, як Б. Ананьєв, В. Андрєєв, Р. Вілсон, В. Давидов, В. Зінченко, В. Кан-Калик, О. Леонтєв, О. Тихомиров, П. Кравчук, Н. Кичук, Я. Корчак, Н. Кузьміна, А. Макаренко, С. Максименко, О. Матюшкін, В. Моляко, Р. Немов, Ж. Піаже, М. Пташник, С. Сисоєва, Ч. Спірмен, Я. Пономарьов, В. Роменець, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, П. Торренс та ін.

Сучасна особистість в умовах глобалізації й розвитку інформаційних технологій постійно кудись поспішає, ритм її життя надзвичайно прискорений. При цьому виникає суперечність: з одного боку, час трактується надзвичайно цінним і впроваджується до культури як норма поведінки для людини жити в безперервному поспіху, а з іншого боку, сповільнення темпів є аномальним й небезпечним. У зв'язку з цим постає нагальна потреба навчити дитину ставитися до життя оптимістично, формувати позитивне мислення. Необхідно донести до свідомості дитини переконання, що успішно реалізовуватися в житті можна за умови, якщо отримуєш задоволення від справи, якою займаєшся.

Метою статті є дослідження формування нормативно-ціннісного ставлення як передумови становлення позитивної успішної особистості дитини.

Виклад основного матеріалу статті. У психологічній літературі саморозвиток особистості розглядають у контексті розвитку діяльності, відстежуючи при цьому розвиток мислення, мовлення, уміння донести до людини власну позицію під час виконання операційної діяльності, грамотне використання слів й словесних зворотів, самосвідомості, самовизначення. Американський соціальний психолог Ч. Кулі стверджував, що суспільство є

органічним цілим, яке розвивається. Учений аргументує свою думку тим, що самосвідомість і ціннісні орієнтації індивіда, на його переконання, є дзеркальним відображенням реакцій оточуючих, переважно із тієї ж соціальної групи.

Залежно від ситуації та середовища, умов життєдіяльності, від роботи механізму цілепокладання свідомості формується образ потреби. Зовнішній образ потреби пов'язаний з абстрагуванням, зі стратегічними цілями особистості, внутрішній – з конкретним періодом життя, із щоденною тактикою.

Етика діяльності майбутньої особистості охоплює поведінку, котра використовуватиметься у повсякденному та професійному житті. Передусім розгляньмо поняття «етика», що з грецької означає спосіб життя, звичаї, поведінку. Оцінити загальнолюдську етику можна за цінностями, правами й обов'язками, моральними нормами. За Р. Гріффіном, кожна особистість зазнає певного впливу індивідуальної етики, а саме: впливу родини, ситуаційних чинників, особистих норм, моральних цінностей, життєвого досвіду [4].

У контексті викладеного вище вважаємо за необхідне акцентувати увагу на творчому мисленні, яке є корисним у будь-якій сфері діяльності майбутньої особистості, оскільки здатне збагатити кожен аспект нашого життя. Креативність – це спосіб бачити навколишній світ, взаємодіяти з ним і реагувати на нього [6].

Так, у психологічному словнику А. Ребера зазначено, що креативність – психічний процес, який зумовлює виникнення унікальних і нових рішень, ідей, положень, художніх форм, теорій або продуктів. Однак погляди щодо унікальності та новизни є різноманітними. Так, на думку М. Стайна, новизна повинна визначатися в термінах культури та її мають визнавати сучасні митці, фахівці, суспільне оточення. З огляду на це творчим є таке рішення, новизна якого зумовлена відображенням деякого аспекту гармонії в природі. Вітчизняні психологи пов'язують творчість з виникненням психічних

новоутворень: узагальнених знань (за В. Давидовим); цілей і сенсів (за О. Леонтєєвим, О. Тихомировим); способів дій (за Я. Пономарьовим); пізнавальних мотивацій (за О. Матюшкіним); перцептивних образів (за В. Зінченком) [12].

Існують й інші позиції, де творчість протиставляється конформності і є важливим новий погляд на ситуацію, оригінальність ідей. Зокрема, це відстежується у наукових доробках Р. Вілсона. Ч. Спірмен трактує творче мислення як процес бачення або створення взаємозв'язків на усвідомлюваному та на неусвідомлюваному рівнях [16].

П. Торренс, пропонуючи розглядати творчість як процес, наголошує на тому, що, «визначивши творчість як процес можна ставити питання про те, якого типу особою потрібно бути, щоб реалізувати такий процес, яке середовище йому сприяє і який продукт виходить у результаті успішного завершення цього процесу» [10; 15].

Дж. Гілфорд виокремлює поняття «дивергентне мислення» і тлумачить його як виникнення безлічі ідей, а також нової, оригінальної, незвичайної інформації на основі існуючої. Вагоме значення вчений надає таким рисам особистості, як чутливість до проблем, здатність до переструктуризації особистості тощо (Guilford, 1950).

Я. Пономарьов розглядає творчість як «взаємодію, що веде до розвитку». Учений основою розвитку творчості дитини вважав розвиток внутрішнього плану дії. Етапами цього розвитку є:

- окремі предметні перетворення без усвідомлення їх способу;
- зовнішнє розв'язання задачі шляхом елементарного маніпулювання. Зовнішня репродукція вербально презентованого готового рішення;
- маніпуляція уявленнями. Внутрішня репродукція ззовні виконаних дій (спроможність сформулювати хід рішення);
- маніпуляція уявленнями з побудовою на цій основі плану рішення аналогічної задачі;

– здійснення зовнішніх систематичних, послідовних дій за розгорнутою внутрішньою програмою [10].

У наукових розвідках В. Роменця, поняття «творчість» органічно координується із авторською концепцією творчості особистості. Поняття «творчість», у концепції автора, розширюється до космічних явищ, до способу розвитку Всесвіту. Базисом основного механізму творчості є вчинок, що водночас слугує критерієм особистісного розвитку. Тобто розвиток творчості досліджено в тісному зв'язку процесу формування особистістю себе із перетворенням нею оточуючого світу [13].

Теорія Я. Пономарьова дозволяє зрозуміти складові творчого процесу. Спочатку відбувається підготовка – суб'єкт безрезультатно використовує логічні методи рішення. Далі йде фаза досягання, яка є провідною, і суб'єкт поступово залишає свідомі спроби. А згодом включається інтуїтивний рівень мислення людини. Ця фаза може завершитися емоційно забарвленим осяянням. І на завершення залишається знову здійснити логічні операції щодо реалізації задуму [10].

Процес творчого мислення вимагає неабиякої особистої сміливості, хоробрості, мужності, інакше особистість може зупинитись на півдорозі до досягнення справжнього творчого результату. Для того щоб завершити свою діяльність, творча особистість має не відволікатися на безліч різноманітних ідей, поглядів, а спрямувати свої зусилля на захист ідеї, прагматично оцінюючи реальність, роблячи висновки, і не крокувати назад, боячись своїх результатів, які можуть бути несподіваними, незвичними та парадоксальними. До того ж зіткнення з негативними реакціями соціального оточення, у тому числі і власної родини, може суттєво вплинути на остаточну реалізацію прийнятого рішення або ідеї. Творчій особистості доводиться переживати власну неймовірну активність, особливі стани свідомості, психічне напруження, перевтому, котрі супроводжуються порушеннями психічної регуляції і поведінки.

І. Кон акцентує на тому, що «у всіх країнах соціологи та економісти констатують колосальний розрив між зростаючою вартістю освіти (збільшення строків навчання, зростання його масовості, подорожчання його технічних засобів) та його недостатньою соціальною ефективністю, а також між формалізованим, технічним навчанням, у ході якого людина набуває певної суми знань, і формуванням культурної, творчої, соціальної особистості» [2].

На переконання вчених, розвиток дитини супроводжується пригніченням спонтанних відчуттів, а спроби дітей зберегти свою безпосередність вважають провідною причиною конфліктів між дітьми та дорослими. Зокрема, Я. Корчак у своїх наукових працях підкреслює, що «все сучасне виховання спрямоване на те, щоб дитина була зручна, воно послідовно, крок за кроком прагне приспати, пригнітити, знищити все, що є волею і свободою дитини...» [7].

Розвиток цивілізації, науково-технічний прогрес спонукають сучасного індивіда до потреби в розвитку духовної культури і навіть до того, щоб у трудовій діяльності вимоги високої культури, етики були пріоритетними щодо вимог ринкової економіки. У професійній діяльності практичного психолога це пов'язано передусім з усвідомленням власного внеску в діяльність як потрібної і корисної для суспільства в цілому.

Довколишній світ наразі є спільнотою егоїстів, бо кожен хоче брати і не хоче віддавати. Суспільство вважає своєю основною метою вироблення матеріальних благ. Так, з раннього віку дітей навчають цінувати гроші, комфорт, споживацьку філософію. Недостатньо уваги приділяють духовному і моральному вихованню. Потрібно виховувати особистість так, щоб вона мала власні ідеали і була б готова на жертви й докладення зусиль заради них.

А розпочинати потрібно з того, щоб поглянути правді у вічі, чесно поглянути на свої недоліки, слабкості, вади, які можуть бути приховані навіть серед позитивних якостей. Погляд на самого себе з боку, без будь-якого самообману, без перебільшення, без жагучого бажання за будь-яку ціну

сподобатись – потрібен не лише для свого власного правильного розвитку, але, в першу чергу, для служіння іншим людям [3; 11].

Між тілом й духом особистості існує постійний зв'язок і взаємодія. Під їх впливом формується спрямованість до гармонізації чи дизгармонізації особистості. Чим вищою є духовність людини, тим яскравіше виражена здатність до вищого пізнання [1]. Якщо за мету освіти сьогодення вважати виховання гармонічної особистості, то тут можна аналізувати дві проблеми: визначення гармонічного стану і формування такого стану. Гармонією є досягнення цілісності особистістю.

А. Макаренко стверджує, що виховати людину – значить виховати у неї перспективні шляхи, якими буде рухатись її завтрашня радість. Доцільно відкрити бачення нових перспектив у використанні вже наявних. Наприклад, починати можна із смачного обіду, із походу в кінотеатр, але обов'язково слід викликати невід'ємне бажання радості жити. Згідно з теорією педагога, необхідно поступово розширювати перспективи в порядку їх зростання до більш цінних, вагомих. Почуття радості в А. Макаренка поєднується з умінням бачити і будувати перспективи своєї життєдіяльності (принцип «перспективних ліній»). Педагог використовує принципи, відкриті психологією щодо механізмів формування відповідних психологічних установок [8].

Так, для формування успішної особистості в майбутньому слід навчити дитину критично ставитись у першу чергу до самої себе, реально бачити свої вади і переваги, адекватно оцінювати свої можливості. При цьому важливо бути спрямованим не лише на особисті досягнення, а й на досягнення спільного успіху в результаті групової діяльності. У зв'язку з цим необхідно навчити дитину утримуватись від осуду й критики в разі недосягнення успіху, гідно приймати поразку.

Неетична поведінка особистості в процесі прийняття життєвих рішень призводить до напруги у спілкуванні з оточуючими, у побуті, стриманого

виразу думок і емоцій, до неповаги, а зрештою до формального виконання завдань, до байдужого ставлення до самоактуалізації.

Нормативно-ціннісне ставлення для особистості – це і її освіченість, і спосіб буття, і звичаї, що в прийнятті щоденних рішень є пунктом бачення її кінцевої мети під кутом її особистої досконалості чи її гідності.

Б. Гальський і П. Прокоп дійшли висновку, що цінності особистості поступово змінюються під впливом взаємодії з оточуючими, котрі або виховують в ній особистість вищого рівня розвитку, формують її етичну поведінку або навпаки – спричиняють її моральну деградацію. Суспільною діяльністю людини є праця, люди в процесі праці мають розумітися один з одним, співпрацювати, вчитися виконувати спільні завдання, оцінювати виконання роботи [5].

Англійський психолог Г. Теджфел вважав, що особистісна та рольова ідентичності є двома полюсами ставлення особистості до себе як до представника суспільства. На одному полюсі – поведінка особистості, що повністю визначається особистісними самоідентифікаціями, а на другому – поведінка, яка повністю обумовлена впливом середовища і визначається специфікою функціонування рольової самоідентифікації [14].

Висновки і перспективи наукових пошуків. Майбутній особистості слід допомагати формувати внутрішній стан включеності у світ, розкривати творчий потенціал, зокрема креативність. Необхідно розвивати в дитини усвідомлення світу як цілісності, базуючись на пізнанні загального зв'язку речей і явищ Всесвіту, котрі впливають на світогляд особистості. Важливим завданням сьогодення є формування потреби у творчому перетворенні світу, його удосконаленні, що передбачає розвиток таких властивостей особистості, як емпатія, альтруїзм, любов через збагачення рольового репертуару дитини.

Сучасна особистість повинна намагатися розвивати позитивне нормативно-ціннісне ставлення і долати, якщо відчує, прояви несправедливості до оточуючих. Необхідно культивувати в неї почуття,

прагнення, що спонукатимуть до виникнення бажання підпорядковуватися законам суспільства.

Отже, у сучасному світі дослідження формування нормативно-ціннісного ставлення як передумови становлення позитивної успішної особистості дитини є перспективним напрямом діяльності практичного психолога.

Література

1. Войно-Ясенецький Св. Лука Дух, душа, тело. Москва: ОБРАЗ, 2006. 128 с.
2. Вознюк О. Концепція цілісності як основа філософського синтезу знань. Житомир : Рута-Волинь, 2005. 655 с.
3. Вишковський П. Дорогоцінна перлина. Київ, 2012. 524 с.
4. Griffin R. Podstawy zarządzania organizacjami. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. 805 p.
5. Gulski B., Prokop P., Skurzyńska-Sikora U., Szeloch Z. Podstawy organizacji i zarządzania. pod redakcją Z.M. Szelocha. Lublin: Centrum Szkolenia Samorządu i Administracji, 2000. 430 s.
6. Джадкинс Р. Искусство креативного мышления. Москва : Азбука Бизнес, Азбука-Аттикус, 2016. 432 с.
7. Корчак Я. Как любить ребенка. Москва : АСТ, 2017.
8. Макаренко А. Педагогічна поема. Київ : Радянська школа, 1973. 524 с.
9. Орбан-Лембрик Л. Перспективні напрями розвитку соціальної психології в контексті реальних потреб суспільства. *Соціальна психологія*. 2003. № 1. С. 3–20.
10. Пономарев Я. Психология творчества. Москва : Наука, 1976.
11. Pałyga J. Proboszcz niezwyklej parafii. Warszawa, 1997. s. 78.
12. Ребер А. Большой толковый психологический словарь. Москва : Вече АСТ, 2000. 372 с.
13. Роменець В. Психологія творчості. Навч. посібник. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2004. 288 с.

14. Tajfel H. Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Social and Clinical psychology*. 1979. № 18. P. 183–190.
15. Torrance E. Experiences in developing creativity measures: Insights, discoveries, decisions. Manuscript submitted for publication, 2001.
16. Уилсон Р. Квантовая психология. Киев : «ЯНУС», 1998. 224 с.

References

1. Voino-Yasenetskiy. (2006). S. *Luka Dukh, dusha, telo [Spirit, soul, body]*. Moscow : OBRAZ. 128 p. [in Russian].
2. Vozniuk, O. (2005). *Kontseptsiiia tsilisnosti yak osnova filosofskogo syntezu znan [The concept of philosophy is the basis of the philosophical synthesis of knowledge]*. Zhytomyr : Ruta-Volhynia. 655 p. [in Ukrainian].
3. Vyshkovskiy, P. (2012). *Dorohotsinna perlyna [A precious pearl]*. Kyiv. 524 p. [in Ukrainian].
4. Griffin, R. (2005). *Podstawy zarzadzania organizacjami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 805 s.
5. Gulski, B., Prokop, P., Skurzyńska-Sikora, U. and Szeloch, Z. (2000). *Podstawy organizacji i zarzadzania*. Z.M. Szeloch (Ed.). Lublin : Centrum Szkolenia Samorządu i Administracji. 430 s.
6. Dzhadkins, R. (2016). *Iskusstvo kreativnoho myshleniia [The art of creative thinking]*. Moscow : ABC Business, ABC-Atticus. 432 p. [in Russian].
7. Korczak, J. (2017). *Kak liubit rebenka. [How to Love a Child]*. Moscow : AST. [in Russian].
8. Makarenko, A. (1973). *Pedagogichna poema [The Pedagogical Poem]*. Kyiv : Radianska shkola. 524 p. [in Ukrainian].
9. Orban-Lembryk, L. (2003). Perspektivni napriamy rozvytku socialnoi psykholohii v konteksti realnykh potreb suspilstva. [Perspective directions of development of social psychology in the context of real needs of society]. *Social`na psy`xologiya – Social psychology*, 1, 3–20. [in Ukrainian].
10. Ponomarev, Ya. (1976). *Psikhologiiia tvorchestva [Psychology of creativity]*. Moscow : Nauka. [in Russian].

11. Pałyga, J. (1997). *Proboszcz niezwyklej parafii*. Warszawa. P. 78.
12. Reber, A. (2000). *Bolshoj tolkovyi psikhologicheskij slovar [A great explanatory psychological dictionary]*. Moscow : Veche AST. 372 p. [in Russian].
13. Romenets, V. (2004). *Psykhologiiia tvorchosti [Psychology of creativity]*. Kyiv : Lybid. 288 p. [in Ukrainian].
14. Tajfel, H. (1979). Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Social and Clinical psychology*. № 18. P. 183–190.
15. Torrance, E. (2001). *Experiences in developing creativity measures: Insights, discoveries, decisions*. Manuscript submitted for publication.
16. Uilson, R. (1998). *Kvantovaja psikhologiiia [Quantum psychology]*. Kyiv : “Janus”. 224 p. [in Ukrainian].